

Velyko Petrovics

Araka - az ötödik hadoszlopos

Szpaszoje, a kocsmáros, jellegzetes szerb kocsmáros, soha megsem kérdezi, ki mit kíván. Elvárja, hogy rendelj, vagy szó nélkül az ember elé tesz bármit, pálinkát, meleget — hideget, nagy poharat — kis poharat, fityókot — félliterest, édeset — keserűt, ahogy éppen kedve tartja. A megszokott vendégek, a beavatottak, meg sem mukkantak, háború egészen mást szerettek volna. Ha mégis akadt olyan, rendszeresen amolyan véletlenül betévedt ujonc, aki merészkedett valamit nem elfogadni vagy válogatni, azt majd átszúrta azokkal a különböző színű szemével mint valami ellenséget. Csak felrántotta azt a hibás, kisebb balszemét, amely állandóan vérben úszott, és sebhellyel átvágott szemöldökét, egészen a homloka tetejére, és valamit belemormolt vörös tokájába.

Kocsmájának még cégére sem volt. „Gonosztekinetű Haragvónak” nevezték el a felső-uracsari törzsvendégek. Félreeső mellékcucában volt valamivel odább a kórházakhoz vezető utaktól, a szávaparti kilátástól a hidakra, hajókra és vonatokra; a konyhája sem volt éppen inyenecnek mondható, a pincéje sem dioníziuszi szentély, és mégis, a háború előtt is megpoltak a maga napi törzsvendégei. kik sohasem voltak nagyhangúak, de olyan odaadók, hogy minden elmaradásukért kévesek voltak. bocsánatot kérni a gazdától, mintha diákok vagy hivatalnokok lettek volna. Ezt a vendégek félhangon sűrűn meg is vitatták egymás között, rendszeresen. amikor Szpaszoje valamelyik kirohanása után csapolás ürüggye alatt hirtelen kiment. — Miben van, jobbanmondva, kiben van az a „charme”, amely idevonzza őket, ebbe a végtére is nem másba, mint barlangba; „ordenaré odúba”?

A bombázás és a németek Belgrádba való bevonulása után ez már többé nem volt kérdés sem a kevés életben maradt régi vendég előtt, sem pedig a messzi vidékekről jött ujoncok előtt.

Ide ritkán fordultak be németek és guanús alakok. Szpaszoje mesterien tudta távol tartani üzletétől a „nem kívántatos elemeket”. Egyáltalán mintha nem is tartotta volna nyílt üzletnek, hanem zárkörű klubnak, kizárólagos körnek, melynek ő a nehezen megközelíthető szertartás-főnöke, a vendégek pedig sokkal inkább valamiféle bűnbánók, zárándokok, mint közönséges vendégek, akiktől a ház megélhetése függ. De azért valamennyire menedék volt ez, ahol a befogadottak vagy beavatottak, teljes biztonságban voltak a Gestapó vagy a különleges rendőrség embereitől, s így szabadon cserélhették a titkos rádióállomások félig fogott híreit, szabadjára bocsáthatták képzeletüket, politizálhattak, vitatkozhattak, védhették merőben ellentétes álláspontjaikat.

Szpaszoje nemcsak hogy nem vett részt a vitákban, de soha még egy szóval sem árulta el magát: melyek, tulajdonképen, az ő politikai elvei. Mégis, üzletének félhomályában amolyan megrögzött „apiszpártinak”, „szerb jakobinusnak” tekintették. Nem beszél semmit, de vendégei mégis állandóan szemmel tartják és tudják, mit helyesel és mit nehezményez. Amikor megáll a „söntés” mögött, csipőre teszi kezét és figyel, akkor tetszik neki a téma; amikor felenged az a kemény dudor ott a szemöldökei között, jobb szeme megüvegesedik a figyelemtől, akkor mintha a lelkéből beszélnének; amikor elkezd izegni-mozogni, le-lehajolgat, szükségtelenül csörömpöl valami evőeszközzel a pult alatt, ide-oda rakosgatja az üres üvegeket, egyikből a másikba töltöget, akkor nem tetszik neki a beszélgetés, — no de, amikor elkezd köhécselni, sopánkodni, dörmögni: — „ugyan”? — ne kérdezz, ne nézz hátra, hagyd abba, térj át az időjárásra, a tüzelőre, a gyermekekre, és az orvosokra. Valaki bejött az első vagy a hátsó ajtón, akit ő nem vall magáénak.

1941 június 22. után annak a húsznak is csak a fele maradt meg. Az a néhány összebújt egy asztal körül a csapszék előtt a félhomályos mélyedésben, a nagy vaskályha mögött, melynek csövei végighúzódtak a megfakult és felhólyagzott mennyezet alatt. A vendégek egymás között nem beszélnek róla, de magukban kérdezik: — Miért, mi okból tartja fenn Szpaszoje még mindig ezt a kocsmát? Egyedül maradt; most már ott is alszik a csapszék mögötti szobácskában, mivel családját falura küldte Sumadiába. Annál is inkább, mert most már mindsűrűbben térnek be a németek, még hozzá a gestapósok és a tábori csendőrség emberei, azzal a nikkel „parteklivel” a mellükön.

Minden jel arra mutatott, hogy különösen azóta szoktak oda, amióta Éva, a magyar leány „Dr. Schneckfuss-ék Évája a második emeletről”, lehozta és gondjaira bízta a dok-

tor csodálatos kedvencét, Arakát, a vén papagájt. A doktort elhurcolták mint gyanús árját és szoviet-barátot, és amikor Évától azt követelték, hogy a beköltözött német tisztelnél szofalón, eszébe jutott, hogy ő magyarul. De, mielőtt visszament volna bácskai falujába, mekkért Szaszojét, hogy valameddig őrizze meg az öreg Arakát. Ki tudja pondját viselnék-e ezek — szeszélves és csúnya mint a vétek! Én ezért nem meri magával vinni parasztjai közé. A szerencsétlen doktor pedig olyan jó volt!...

A nanaái olyan volt, hogy amikor a vendégek először megnillantották a sötétezen, elismogndtak tőle. Száz esztendő volt, félig kopasz: abból a híres sárga hábitából a fején, melyet ha felhorzol, elárulja a madár érzéseit, csak egyetlen toll maradt. A farkcsikján három, sánda, zöld toll ékeskedett épp úgy mint egy rézhúrú törzsfőnök feidiszén. Hát még milyen volt az a lemeztelenített bőre, sárgás-vörös libahőrös, száraz, összenzalódott s mintha korrós lett volna. A vendégek közül valamelyik mevicizte: — Rockfeller! — de Szaszoje félbeszakította a hahotát. Kettőjük közül egyiket sem hagyta sértegetni. Szaszoje, már az első pillanattól, szemmel láthatóan mebarátkozott Arakával, a vendégek pedig már nemsokára észre sem vették halotti csúfságát, és nemcsak hogy foglalkozni kezdtek vele, hanem meg is szerették mint sorstársukat a rabságban. Valóságos ünneplések számított, amikor Szaszoje egy napon levette Araka lábáról a láncot és elengedte, hogy gondtalanul sétálhasson a sötét peremén. De látván, hogy Araka mind magasabbra válik, magas keresztlécezt tett fel a boltíves falak közé odáig pedig a sötétről kis létrát tett, amin Araka úgy kapaszkodott és forgolódott mint valami folyón, olyankor amikor valami régi emlék, vagy talán látomás az őserdő öléből felriasztotta trópus anatóijából.

Araka nem érintkezett senkivel, nem vett észre senkit, és ha néha mégis rávetette egy kicsit eszelős, egy kicsit tapasztalattal és bölcseséggel telt szemét, elfordult a tekintettől, az emberi lénytől, semmibe sem vette az emberi jelenséget: az átnyitott diót elfogadja, nem ismerve el semmit és nem várva másikat, ha pedig csonthéjú, ide-oda forgatja nyakkeves vijai között, melyen a hosszú orbe körmök valami ősrégi mandarinéra hasonlítanak, majd eleíti szörnyű nagy unalmában.

Mivel egyáltalán nem válaszol, nem reagál senki kérdésére, senki hívására, hízelésére, vagy önmulolására, hallgatva nézik. Ez pedig pillanatnyi fellélekzést jelentett a mi embereknek. Egy idő óta betérnek ide, a németek is, állandó zarándoklásuk közben a kórházakban és kórházakból. A mieink pattanásig feszülnek a félelemtől, pondoktól és bizakodástól, s mindattól ami az orosz fronton, Belarásban, Uzsice környékén és a gyűjtőtáborokban történik. A németek majdnem részegek a vértől, győzelemtől, jóléttől, fosztogatástól, és a be nem vallott bizalmatlanságtól: vajjon így sikerül-e majd nekik minden egészen végig.

A mieink, rabsághoz láncoltan mint a gáluarabok, miközben el-elnézették a vén papagájt visszamentek gyermekkorukba, egzotikus vidékekre az Egenlítő körül: különösen olvankor, amikor Araka félóraki meadálás nélkül fejét jobbra-balra ingatta mintha valakit vagy őnmagát altatná, valamit mormol torokhangon és susogva szaval, valószínűleg jelentős szavakat valami távoli portuál tájszólással, ki tudja kitől és mikor tanult szavakat, talán valami vitorlásan a Csendes Óceán közepén... Amikor néhanapján kormos öreg torkából és fekete vastag nyelvvel rikácsolni kezd valamilyen szokatlan dallamot — inkább hangszerre, mint emberi hangra hasonlóan — a mieink elfelejtik bajukat. Elfelejtik még azt is, hogy ez egy oktalan madár, — még szörnyű csúfságáról is megfedkeznek.

Arakát először öt német páncélos láttameg, kik sebesültjeiknél voltak látogatóban. Kezdetben a nyárvégi nap szokatlan csendjének és hűvös alkonyatának hatása alatt voltak. De csakhamar körülvették a csodálatos madárkisértetet s elnevelték magukat és hívogatni kezdték a madarat úgy ahogy a bakák szokták a tövörödött anyókat. Úgy tűnt, hogy Araka nem reagál. Úgy látszott, mintha csak valami kellemetlen változást érzett volna, inkább megérezte, mint észrevette és sajnálatraméltó meztelenségéhez szorította a még tollas szárnyait, mint valami kisvárosi Lear király rongyos palástját, és a nélkül, hogy fejét felemelte volna, különös szavakat csámcsogott. Akkor pedig felemelkedett egy szőke vöröskéjú góliát összeráncolt karikák közé ágyazott hálgyos kék szemével. Nem hatott egészségesnek, habár ő maga volt a megtestesült egészség, nem hatott vidámnak, habár egész idő alatt vihogott, és megficskázta a papagáj csőrét, az egyszerre kitérta szárnyait, felborzolta a még megmaradt tollazatát és elkezdett köhögni, tüszögöni és illetlen hangokat hallatni. A németekből kitért a nevetés meglegedettségükben,

hogy sikerült felrázniok a múmiát, de a papagáj, mintha megsértődött volna ettől a duhaj vihogástól, elhallgatott, kinyujtotta és elferdítette nyakát; így fixirozta a németeket sorban, egu szemmel mint valami öreg junker a monokliján keresztül.

És ekkor csoda történt. A papagáj valamit kiáltott, ami nagyon hasonlított az ő — Heil Hitler!-ükhöz.

A németek elnémultak. Összenéztek.

A mieink sóbálvannná váltak a meglepetéstől. Mindenki úgy magyarázta ezt, ahogy tudta, hogu ez mit jelentsen. Teljes bizonytalanságban voltak.

Csak Szpaszoje állt feszesen, szeme fénylett s ide-oda forgatta a meglegedettségtől. Huncutul kacsintott vele a hatalmas németre.

A végén mégis bóknak vették, szalutáltak Szpaszojének és Arakának, és lármásan, nevetve, — fau, fau! — elmentek.

És ez így tartott őszia. Néhányan a mieink közül már azt hitték, hogy Araka valóban ötödik hadoszlopos és áruló, de ez már kiugrasztotta Szpaszojet zárkózottságából:

— Hagyd csak te ezeket a tökfilkókat! Tudja ez a bölcs, mit mond!

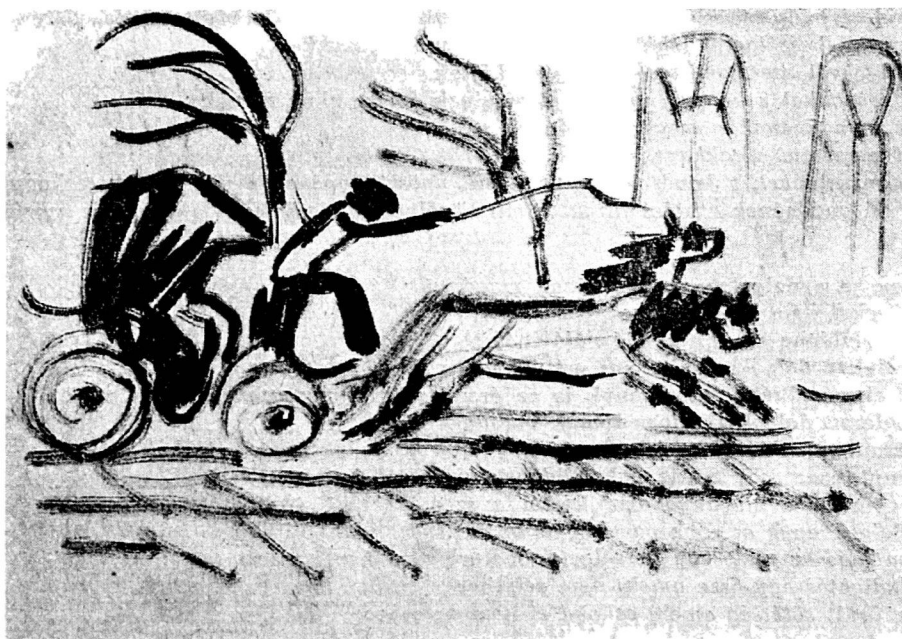
De egy délután három tiszt jött Szpaszoje kocsmájába. Mintha előre megfontolt szándékkal jöttek volna, azonnal a papagájhoz léptek. A kihívás sokáig tartott. Araka összekuporodott mint cigány a fagyban, szenilisen, önfejűen, egy hang nélkül. Amig Szpaszoje az ördög sugallatára, meg nem mutatta, hogyan kell a konok madarat felpiszkálni. És valóban utána a papagáj eljátszotta titokzatos tengerentúli műsorát. Először elkezdett rikácsolni, majd nagyokat nyelni, köhögni, krákogni, tüszögni, és utoljára az az ő

— Heil Hitler!-je.

De mindjárt észre lehetett venni, hoguelvétette a hatást. Abban a pillanatban a tiszt jeges tekintetével átsuhant Szpaszoje és a többiek felett, majd észrevéve ajkuk körül a nehezen palástolt gúnymosolyt, felugrott, megragadta Arakát, ütni kezdte vele a polcot, az asztalt, majd teljes erejéből a falhoz vágta, azután csizmájával még jól megtaposta a padlón.

Szpaszojét négy hét múlva engedték ki. Tántorogva, sárgán s kéken-zölden jött vissza. De a kocsmát, csak azért is, ismét kinyitotta. A szemétdombon pedig a tollától megfosztott Araka körül rémüldözve járkáltak a hollók és csipkedték. Hát persze, az ő fajtájukhoz tartozott is, meg nem is.

(Fordította: Kiss-Jovák Magda)

SAFRÁNY IMRE

Vágta (tus)